

Milan Syruček

BANDEROVCI

- hrdinové, nebo bandité?

6/2008

BANDEROVCI

-HRDINOVÉ, NEBO BANDITÉ?

PRAŽSKÁ VYDAVATELSKÁ SPOLEČNOST
NAKLADATELSTVÍ EPOCHA

Z minulé zkušenosti může národ jen tehdy
vyvodit odpovídající závěry pro svou
budoucnost, když jsou z minulosti objasněny
nejdůležitější historické okamžiky a nikoliv
zahaleny mlhou mlčení či nepravd.

Stepan Bandera

Jejím (Organizace ukrajinských nacionalistů –
pozn. aut.) cílem bylo ustavení samostatného
ukrajinského státu, cílem přinejmenším tak
starým jako dávná epopěj Bohdana
Chmelnického až Mazepova... A teď upřímně:
hodilo se na banderovce opravdu a přesně
označení banditů, lupičů a zbabělců? Já, který
jsem znal historii a dovedl jsem si je zasadit do
rámce a na tragický závěr dlouhého hnutí
jednoho ze slovanských národů, jsem si je
u sebe tak nenazýval.

Z paměti profesora Václava Černého

Milan Syruček

BANDEROVCI

– HRDINOVÉ, NEBO BANDITÉ?

Odborná konzultace
PhDr. Bohdan Zilynskyj

Copyright © Milan Syruček, 2008
RMK ČR E 17663
ISSN 1802-6915
ISBN 978-80-7250-433-6 (PRAŽSKÁ VYDAVATELSKÁ SPOLEČNOST)
ISBN 978-80-87027-85-1 (NAKLADATELSTVÍ EPOCHA)

„Na začátku roku 1945 se v Kolomyjském okruhu shromáždilo 16 sotní, proto nás nazývali metropolí povstalců. Sem se také soustřeďovaly velké síly bolševiků. Odešli jsme z vesnice Rušor, aby se v ní nebojovalo a netrpěli její obyvatelé. Ale rudonárameníci vesnici přepadli, rabovali, znásilňovali ženy. Byli jsme v lesích kolem, viděli jsme to, a proto jsme zaútočili. Boj trval tři dny a tři noci. Naše služba bezpečnosti zachytila jejich radiogramy: žádost o posily a odpověď jejich štábu, že přijedou.

Byla tam soutěska, v údolí tekla řeka Prut a vedle ní se táhla kamenitá cesta z Jablunova do Kosmače. Stáčela se do podkovy – sám Hospodín tu vytvořil takovou přírodu. Most přes řeku byl zničen, jak se utrhł sráz, a tak vznikla ideální past – pytel. Naše sotňa, to bylo 215 střelců, zalehla na kopcích nad soutěskou. Panoval třeskutý mráz, napadlo hodně sněhu, v něm jsme se výborně skryli. Pak jsme slyšeli auta. Čtyři nákladní studebakry, osobní vůz a zase nákladáky, bylo jich celkem dvanáct. U rozbitého mostu zastavili, důstojníci vystoupili z aut a šli si k osobnímu autu pro pokyny. Zřejmě se rozhodli dál postupovat pěšky, protože vojáci seskákali a řadili se do zástupu. Rozvinout se nemohli, na to bylo málo místa. Měli jsme dvaadvacet kulometů, minomety a další střelné zbraně. V tom jsem vydal rozkaz: „Vohoň!“ – „Pal!“ Výstřely byly ohlušující, jak se odrážely od kopců, v pekle by nebylo hůře. Vojáci padali jak mouchy, zpátky taky nemohli, tam jim cestu zatarasily dva kulomety.

Nevím, kolik jich padlo, my jsme se poté stáhli a nepočítali jsme je, odhadovali jsme tak dvě stě. Teprve když v roce 1968 jeden zrádce udal, kdo tehdy na oddíly enkávédistů střílel a mne znovu zavřeli, při výslechu jsem se dověděl, že jsme zlikvidovali 375 nepřátel. Dalších padesát zemřelo v nemocnici na následky zranění. Velel jim moskal, generál-major Nikolaj Dergačev, velitel kárné divize NKVD, který před rokem 1940 sloužil v kremelské ochraně. Pak bojoval na finských hranicích a vysloužil si Hrdinu SSSR. Vysídloval krymské Tatyry, také Inguše a Čečence z Kavkazu a nakonec ho nasadili proti ukrajinským povstalcům. V té bitvě padl také, jeho auto bylo prostrílené jako řešeto. Pochovali ho v Kolomyji...

*Z vyprávění velitele sotni
Myroslava Symčyče v Kolomyji,
srpen 2008*

Výlet do historie

Zlatá brána v Kyjevě je oblíbeným místem dostaveníček. Stojí prakticky v centru města, pár kroků od Ševčenkova Národního divadla opery a baletu, kolem jsou restaurace, kavárna U Leonarda, naproti pizzerie, květinářství tu má otevřeno čtyřicet hodin denně, takže tu můžete koupit kytici manželce i v noci, když se vracíte od milenky.

Chodím kolem nich denně, pokud jsem v Kyjevě, protože nedaleko odtud bydlím. A dost často potkávám turisty, jimž průvodci vykládají, že tato stavba je nejstarší dochovanou kyjevskou stavbou – pochází z jedenáctého století.

Samozřejmě to není pravda, jako mnoho jiného na Ukrajině je jinak než je.

Není to totiž originál. Byla postavena v roce 1932 spíše podle fantazie než podle dokumentů, které se ztratily. Tu původní postavil kníže Jaroslav Moudrý skutečně v 11. století, pravděpodobně roku 1037, jako součást městských hradeb. Ulice, která prochází podle Zlaté brány a ústí do Vladimírské, se nazývá Jaroslavův val, což koresponduje s pražskými Příkopy. To srovnání s Prahou neuvádím náhodou, Jaroslavův val je adresou našeho kyjevského velvyslanectví, na Vladimírské ulici jsou umístěny pamětní desky na pobyt České družiny a Jaroslava Haška. Praha také sehrála výjimečnou roli pro meziválečné ukrajinské dějiny dvacátého století, která není dosud plně prostudována.

Zlatá brána (ukrajinsky Zoloti vorota) byla původně kombinací pevnosti a chrámu Zvěstování a ve své době vzbuzovala

úžas návštěvníků. Poničil ji vpád Bátuových mongolských hord. Dále chátrala, až ji v 17. století zcela srovnali se zemí a na jejím místě vystavěli novou Zlatou bránu. Avšak v roce 1832 archeologové vynesli na světlo zbytky té původní. S konečnou platností byla v minulém století postavena její replika.

S historií Zlaté brány je to tak trochu jako s ukrajinskými dějinami. Co z nich je v interpretaci historiků pravdivé, a co se používá jako nástroj politické propagandy? Křivila se ještě za carského samoděržaví, fakticky od roku 1654, kdy Bohdan Chmelnyckyj (psáno ukrajinsky, rusky se píše Chmelnickij) v důsledku kritické situace vnitřní a na frontě s Poláky postoupil Ukrajinu Rusku, přesněji řečeno, přijal jeho patronát. Fantazírovalo se za sovětského režimu, když se SSSR vydával za stát, který definitivně pohřbil onen carský „žalář národů“ a všem národům a národnostem poskytl rovnoprávnost a možnost rozvoje – pod ruským vedením. Přikrašluje se i dnes, když se historici chtějí dopídit, jak ukrajinský národ vzkvétal v Evropě ještě možná dříve, než vznikl tento kontinent. Uznávám, že přeháním – tak tedy od chvíle, kdy se nad Dněprem objevilo toto město.

ČÍ BYLA KYJEVSKÁ RUS?

Dodnes se v Kyjevě s oblibou cituje jako projev ruského šovinismu výrok Raisy Gorbačovové, která doprovázela svého muže na většině jeho zahraničních cest. Tak se také dostala do ukrajinské metropole. V besedě s profesory a studenty Ševčenkovy univerzity prohlásila, že důkazem tradičního sjednocení Ukrajiny s Ruskem je Kyjevská Rus.

Dodnes se totiž historici přou, od čeho se odvodil název říše, která vznikla v devátém století s Kyjevem jako centrem moci. V letopisu mnicha Nestora z Pečorské lavry Povisť vremennych lit, napsaném o sto let později, se praví, že lidé se vypravili na sever, k Varjagům, tedy k Normanům, či k Rusům, jak se také nazývali, aby k nim přišla vládnout knížata,

která by to uměla. Ve skutečnosti je asi sami příliš neprosili, přišli sami, dobyli Novgorod a Kyjev, protože byli zvyklí dobývat. Vždyť si podmanili dokonce část Francie (Normandii) a Anglii a potřebovali kontrolovat obchodní cesty k Byzanci. Proto se nejvíce historiků kloní k přesvědčení, že slovo „Rus“ pochází ze Skandinávie. Odvozují to i od slova „ruotsi“, jímž Finové nazývali Švédy. Jiní tvrdí, že „Rus“ je iránského původu od slova rhos, což znamená světlo. A konečně třetí skupina zastává názor, že genetický původ tohoto slova je v názvu ukrajinských říček Ros a Rusja a obyvatel na jejím břehu – plemene Rohů či Rusů.

V každém případě se jednalo o nejstarší stát, který vznikl v období 9. až 12. století ve slovanském prostředí východní Evropy. Patřil k nejmocnějším a nejkulturnějším, také nejvzdělanějším a vryl se do evropské historie. K jeho vzniku pomohly i snahy skandinávských zemí navázat spojení s Byzantskou říší a pro cesty do Konstantinopole využívali obchodníci i vojáci především vodních cest – jednak po Volze, jednak po Dněpru. Právě na této řece bylo už v roce 482 (tak to alespoň bylo oficiálně vyhlášeno, v roce 1982, když město slavilo 1500 let své existence) založeno město Kyjev, které bylo později mocensky i obchodně spojeno s Novgorodem (rod Rurikovců).

Dodnes je považován kyjevský chrám sv. Sofie, zapsaný na seznamu světových památek UNESCO, za matku ruských kostelů. V centru města se rozkládá nejhonosnější ze tří bran, jimiž se v 11. století vstupovalo do města. Proč to připomínám? Abych zdůraznil, že Kyjev už stál nejméně sedm století, než suzdalský kníže Jurij Dolgorukij přeměnil osadu Kučkovu na řece Moskvě ve svůj hrad Moskvu. Proto tvrdit, že Kyjevská Rus byla ruskou říší, je stejný nesmysl, jako uvádět, že byla ukrajinskou říší.

Přesto se znovu tento spor rozhořel v červenci 2008, kdy se Ukrajina chystala oslavovat 1020 let od příchodu křesťanství a prezident Viktor Juščenko pozval do ukrajinské metropole

všechny patriarchy pravoslavné církve ze všech koutů světa. Pozval i ruského patriarchu Alexeje II., který sice pozvání neodmítl, ale vyzval ostatní patriarchy, ať do Kyjeva nejedou. Důvodem k tomu byla obava, že se prohloubí rozkol mezi nimi. Konstantinopolský patriarcha Bartoloměj, který rovněž přijel, chtěl pod svá křídla vzít ukrajinskou nekanonickou pravoslavnou církev (Kyjevský patriarchát, protože je ještě jiná – autokefální), kterou však jako ptáče chtěl pod svými křídly uschovat ruský patriarcha a ukrajinského patriarchu Filareta nazval „rozvracečem“.

V době svého rozkvětu, tedy za vlády Jaroslava I. Moudrého (1016–1054) a také jeho vnuka Vladimíra II. Monomacha zahrnovala společně s Novgorodem území od Baltu po Černé moře, od Karpat po Volhu. Šlo nejen o území, která knížata vybojovala, ale také o teritoria, která za vlády Jaroslava získal on, sourozenci či jeho děti. Sám Jaroslav se oženil se švédskou princeznou. Jeho sestra byla ženou polského krále Kazimíra I. a Jaroslavův syn Izjaslav se oženil s Kazimírovou dcerou. Druhý syn Svjatoslav si vzal vnučku římského císaře Jindřicha II., třetí syn se přizemil do byzantské říše. Jaroslavova dcera Anastázie se provdala za maďarského krále Ondřeje I., dcera Jelysaveta za norského krále Haralda II. a po jeho smrti za dánského krále Svena.

Konečně dcera Anna si roku 1051 vzala francouzského krále Jindřicha I. a oba byli korunováni v remešské katedrále. Po králově smrti (1060) Anna vládla Francii jako regentka za nezletilého sedmiletého syna Filipa po celých devět let. Na Evangelium, které s sebou přivezla do Paříže, skládali přísahu všichni francouzští králové až do roku 1825. Ale teprve při návštěvě ruského cara Petra Velikého na jaře 1717 se s údivem dověděli, že Evangelium, které mimochodem vzniklo v Sázavském klášteře, je psáno v církevní staroslověnštině – car je totiž začal nahlas číst.

Na pomníku, vztyčeném nad Anniným hrobem v Senlis, kde založila klášter, byl téměř do konce minulého století ná-

pis „Anna z Ruska“. Teprve 26. září 1996 byl změněn: „Anna Kyjevská, královna Francie“. V místním gymnáziu, které se nachází v prostorách bývalého kláštera, probíhá na počest královny z Kyjeva ve všech třídách hodina o Ukrajině, v níž se studenti seznamují z historií této země. Neudivuje, když v televizní anketě o tom, kdo byli největší Francouzi, se většina obyvatel tohoto městečka, kdysi ovšem velmi významného, vyslovila pro Annu.

Ale ten původní nápis na její soše, to nebylo náhodné nedopatření. Když jsem listoval mnohými západoevropskými, a také ruskými učebnicemi historie či encyklopediemi, Ukrajina se v nich vůbec nezmiňuje. Kyjevská Rus se vydává za počátek ruské říše a také další etapy se odvíjejí jako ruské dějiny. Ruský emigrantský publicista A. K. Tolstoj napsal ve čtyřicátých letech minulého století, že „jsou dvě Rusi. První – Kyjevská Rus – má své kořeny ve světové a evropské kultuře... a je ještě druhá Rus, pralesů, mongolská, divoká...“ To cituji z knihy Dějiny Ruska od českých autorů Milana Švankmajera, Václava Vebra, Zdeňka Sládka a Vladislava Moulise, kteří na tomto citátu dokládají, jaký byl asi propastný rozdíl mezi kyjevským a moskevským obdobím ruských dějin.

Nejlépe to vyjadřuje fakt, porovnáme-li právní kodex Kyjevské Rusi, jak se nám dochoval v Ruské pravdě z doby vlády Jaroslava Moudrého, s tzv. Dvinským kodexem z roku 1397, přijatým zhruba o čtyři století později. Jaroslavův je mnohem mírnější a spravedlivější. Trestá i pány za to, když udeří svého poddaného „cholopa“, ale Dvinský je netrestá, i když poddaný zemře. Autoři Dějin Ruska pokračují: „Ke krátké historii Kyjevské Rusi – Novgorodská Rus přežívala dál – je třeba dodat, že nebyla ani ukrajinským, ani ruským nebo běloruským státem. Byl to společný raně feudální státní útvar východních Slovanů, kteří se teprve od 13. století začínají etnicky diferencovat. V té době však již Kyjevská Rus neexistovala.“

Nositel Nobelovy ceny Alexandr Solženicyn, za sovětského režimu známý disident, tvrdí, že vlastně všichni východní Slované se dělili na Rusy, Malorusy a Bělorusy. Ukrajinci byli tedy pouzí Malorusové. Prakticky totéž činí Otakar Do-razil, autor historické příručky Světové dějiny v kostce, vydané znovu v roce 1997 (poprvé 1946). Ukrajina jako taková v jeho historickém výčtu chybí. Její historie je buď pod ruskou, nebo polskou či litevskou. Podle toho, jak okolní státy vtrhávaly do této země, přisvojovaly si ji, měnily její politickou tvář. Těch dobyvatelů bylo samozřejmě více, museli bychom přidat Tatary, Turky, Švédy, Bulhary, ať už přicházeli jako poslové křesťanství, islámu nebo prostě za kořistí.

Není tedy divu, že ukrajinští nacionalističtí historici naopak Kyjevskou Rus vydávají za počátek ukrajinské státnosti a samostatnosti. Mohou se odvolávat třeba i na to, že se tehdy razily první mince s dnešním ukrajinským heraldickým znakem – trojzubcem. Jak jsme si ukázali, podpurná berla národní hrdosti je však falešná. Jenže v současné Ukrajině neexistuje taková autorita, jakou byl u nás na konci 19. století T.G. Masaryk, který se vzdor vlasteneckému třeštění dokázal spolu s dalšími vědci (Janem Gebauerem, Jaroslavem Golem a dalšími) postavit proti obecnému mínění a odhalit nepravost rukopisů Zelenohorského a Královédvorského, neboť byl přesvědčen, že na podvodu nelze stavět národní hrdost.

Sám název Ukrajina je doložen ve 12. století ve významu „pohraniční země“ a jako náhrada výrazu Malá Rus, jímž se měla odlišovat od Velké Rusi, tedy moskevského státu. Etnonymum Ukrajinec bylo užíváno od sjednocení Ukrajiny s Ruskem v 17. století, ale oficiálně se názvu Ukrajina používá od ruské únorové revoluce 1917.

ODKUD SE VZALI UKRAJINCI?

Podle ruského historika Roje Medvěděva, rovněž bývalého disidenta, je „proces formování národní sebeidentifikace na Ukrajině nejbolestivější. Na povrch vylplynuly a dokonce ze-

sílily protiklady, které nebyly v autoritativním SSSR vůbec vidět. Hlavním je zjevná nevraživost mezi Ukrajinci, jejichž předkové žili od poloviny 16. století v Rusku, a Ukrajinci, žijícími v oblastech, které po dělení Polska na konci 18. století připadly Rakousku. Odlišná jsou i jejich náboženská vyznání.“

„Na Ukrajině se dosud nevytvořila ani všeobecně přijímaná, ani oficiální a dokonce ani vyloženě převládající koncepce národních dějin, protože se ukrajinský stát vytvořil z několika velkých regionů. Halič, Zakarpatsko, Poltavsko, Krym, Donbas, Kyjev, Charkov, Oděsa – všechny vyjmenované a řada jiných oblastí a měst mají rozdílné a často vzájemně nezávislé dějiny,“ uvádí dále Medvědév a pokračuje: „Hranice současné Ukrajiny neovlivnil ani tak Bohdan Chmelnyckyj, jako Petr I., Kateřina II., Lenin, Stalin, Chruščov. Ne náhodou říkají sami Ukrajinci, že ‚naše země je stvořena Bohem, který tak učinil rukama našich nepřátel‘. Výsledkem je řada mýtů,“ konstatuje ruský historik a dodává na jejich příkladu, že Kyjevská Rus byla zlatým věkem Ukrajiny, že Slovo o pluku Igorově je dávný ukrajinský epos (dodávám, že prvním byl spis mnicha Nestora z Pečerské lavry na rozhraní 11. a 12. století Letopis dávných časů), že Ukrajina byla po dvě stě let pouhou ruskou kolonií, že hladomor v letech 1932–1933 byl jen genocidou ukrajinského národa, že Rusko bylo zdrojem tragedií, ohniskem zla a asiatské záludnosti, že Ukrajinci byli po celou svou historii jen bojovníky za nezávislost. Za zvláštní „kámen úrazu“ považuje problém spojený s osobou Stepana Bandery, to je uznání Organizace ukrajinských nacionalistů a její Ukrajinské povstalecké armády za symbol ukrajinského boje za nezávislost. Medvědév se odvolává na průzkum některých ruských vědců, kteří zkoumali na dvacet ukrajinských učebnic historie vydaných v různých oblastech, kde se objevují právě tyto teze, s nimiž polemizuje – podle něj je prostě ukrajinská historie součástí ruských dějin.

Asi by bylo nesolidní odvolávat se pouze na ruské historiky, byť to byli odpůrci sovětského režimu. O mnoha těchto stránkách ukrajinských dějin bude ještě řeč v následujících kapitolách. Chtěl bych alespoň ocitovat z knihy Oresta Subtelného, kterou pod názvem *Ukraine: A History* v roce 1988 vydala torontská univerzita v Kanadě a která vyšla v ukrajinském překladu v kyjevském nakladatelství Lybid' v roce 1993: „Ukrajina byla úhelným kamenem rusko-sovětského imperiálního systému. Jak se často stává, dlouhodobá zkušenost ze života v impériu měla i některé výhody. Ale s ubývajícím časem se na prvoplánové místo vysunuly jasně negativní rysy sovětské vlády: upadající ekonomika, snížení životní úrovně, ekologické zrušení země, zločiny režimu v minulosti, potlačování lidských práv, národního uvědomění a kultury. Když se objevila možnost získat nezávislost, Ukrajina ji využila.

Tato událost se stala umíráčkem SSSR a Ukrajincům přinesla možnost vlít se do řečiště světové historie,“ píše autor a dodává, že první prolomili ideologické tabu minulosti nikoliv historici, ale novináři. Odhalili hladomor v letech 1932–33, masové hroby Ukrajinců, které zastřelili příslušníci NKVD v letech 1930–1940, na světlo vytáhli historii Zaporožské Siče, ze „zrádce“ hejtmana Mazepy, který se pokusil Ukrajinu odtrhnout od Ruska, učinili národního hrdinu, ocenili historický význam existence samostatné a nezávislé republiky v letech 1917–1920 a povstaleckou armádu UPA postavili na piedestal slávy.

Historik I. M. Konončuk v roce 2005 vydal také *Historii Ukrajiny s podtitulem Od starodávnych časů do „Oranžové revoluce“*. Tuto revoluci z roku 2004 považuje za třetí v ukrajinských dějinách. Jako první označuje vytvoření Ukrajinské státní hejtmanštiny v polovině 17. století, ale mezinárodní situace nedovolila Bohdanu Chmelnyckému ji dokončit. Druhá se odehrála v roce 1917, kdy Mychajlo Hruševskyj stanul v čele Ústřední rady, ale vnitřní a mezinárodní situace byly ještě horší.

Rád bych ještě ocitoval z knihy Ukrajina není Rusko z pera druhého ukrajinského prezidenta Leonida Kučmy: „Mezi naše problémy patří jeden, řešitelný dostatečně bolestivě. Než budou moci mí krajané klidně říci, že je vyřešen, projdou desetiletí. Není to rusko-ukrajinský problém, je to problém ukrajinský, ale těsně s Ruskem svázaný. Jde o naši sebeidentifikaci a naši psychologii. Ukrajinští politologové a sociologové se shodují v tom, že proces konsolidace ukrajinského národa má ještě daleko do završení. Ještě jsme úplně nepochopili, kdo vlastně jsme.“

Leonid Kučma svou knihu prezentoval i v Moskvě. Učinil tak v září 2003 a při této příležitosti prohlásil: „Ukrajinu jsme vytvořili. Teď je před námi obtížnější úkol – vytvořit Ukrajinu.“

AŽ PŘÍLIŠ ZVLÁŠTNOSTÍ?

Ukrajina má opravdu mnoho zvláštností. Například ji obývá jeden národ, který však mluví dvěma jazyky. V Československu, stejně jako v Belgii, se rovněž hovořilo dvěma jazyky, ale každý patřil jinému národu. Ukrajinská armáda, bere-li za její základ Ukrajinskou povstaleckou armádu, vznikla dříve než samostatný stát. To není tak divné, československá armáda se také formovala v zahraničí dříve než byla vyhlášena republika. Ale Ukrajina měla i diplomaty dříve než formovala svou zahraniční politiku. Od roku 1945 její zástupci seděli v Organizaci spojených národů a v dalších mezinárodních organizacích jako je UNESCO, uskutečňovali však zahraniční politiku Moskvy. Teprve když se vedoucí ukrajinské mise v OSN Anatolij Zlenko stal v roce 1991 prvním ministrem zahraničí nezávislé Ukrajiny, mohl také vytvořit zahraničněpolitickou koncepci Ukrajiny. Jistě, přeskočil jsem období let 1917–1920, kdy také existovala Ukrajinská republika, či březen 1939, kdy na pár hodin vznikla Karpatská Ukrajina. Ale to bylo bohužel příliš pomíjivé období, než aby se na tom dala budovat konstrukce počátků skutečně

nezávislé Ukrajiny. Tak jako ji nelze budovat na Kyjevské Rusi.

Čtenář si může položit otázku, proč knihu o událostech z let poloviny minulého století začínám státním útvarem, který vznikl před tisíci lety? V knize je však řeč o ukrajinské státnosti. Bez připomenutí jejího historického formování by mnohé z toho, o čem budu vyprávět, vyznělo nelogicky, bylo by vytrženo ze svého kontextu. Je třeba připomenout alespoň letmo to, nač se odvolával i Stepan Bandera. Studii o české státnosti by asi také historik začínal Přemyslovci, náš vztah k Německu by se neobešel bez historických reminiscencí, které formovaly a dosud formují naše národní vědomí.

Ostatně, neodvolávám se na naši historii jen náhodou. Ještě si objasníme, jakou zvláštní roli hrála Praha a vůbec Československá republika v ukrajinských dějinách zejména v meziválečném období minulého století. Naše literatura je na to skoupá a pokud připomíná Ukrajince před padesáti lety, pak z pohledu „statečných“ českých a slovenských policistů, příslušníků finanční stráže a vojáků, bojujících ve slovenských horách a v jižních Čechách proti „banditským“ banderovcům. Také mýtus, který je na čase ukázat v objektivním světle.

Tato exkurze mi současně umožňuje vysvětlit, jak dosud otevřené jsou tyto otázky, jak jsou citlivé ve vztahu k největšímu ukrajinskému sousedovi – Rusku a dokonce v současné politice ve vztahu Ukrajiny k evropským a severoatlantickým institucím.

V mnohém podmínily národní charakter Ukrajinců. Ač nemám rád zevšeobecňování u charakterových črt, v jednom se asi nezmýlím: všem Ukrajincům je vrozená nedůvěřivost. Byli tolikrát klamáni a podváděni, že dnes nevěří ničemu a sami se snaží vše nějakým způsobem obejít. Když vyprávím, jak už běžně nakupujeme přes internet, jen nedůvěřivě pokrčí rameny: nebojíte se, že vás ošidí? Že nepošlou zboží? Že si ponechají číslo vašeho konta a budou z něj postupně vybírat? Použiji jiný příklad z běžného života. Jel jsem se svým

ukrajinským přítelem ve škodovické Octavii a divil jsem se, že nastartoval, když jsme nebyli připoutáni.

Potutelně se usmál a odvětil: „Jsme větší koumáci, než si Češi myslí. Podívej, stačí sem strčit plíšek a zařízení je odpojeno.“

Namítl jsem, že šidí především sebe. Až se stane havárie, bude postiženým on. Jen mávl rukou: „Mně se to nemůže stát.“

Stává se to. Na silnici stejně jako v politice. Proto měla Ukrajina ve svých dějinách tolik karambolů.

ROZPORUPLNÝ ODKAZ CHMELNYCKÉHO

Jeden z nejvážnějších se odehrál za vlády hejtmana (ukrajinsky hetmana) Bohdana Chmelnyckého v 17. století. Jím vyvrcholila série povstání, která měla zvrátit až dosud neutěšenou situaci Ukrajiny. Vždyť od 13. století, kdy se Kyjevská Rus rozdrobila na řadu knížectví a tím oslabila svou moc, stala se terčem opakovaných nájezdů a prakticky zanikla. Nejprve ji dobyli Mongolové a celé území podřídili Zlaté hordě (1240). V polovině 14. století si Černigov, Kyjev a jejich okolí, ale také část Volyně a Podolí podrobilo Litevské velkoknížectví. Poláci získali Halič a část Volyně. Moldavské knížectví ovládlo severní Bukovinu. Na jihu vznikl Krymský chanát. Severovýchodní oblasti dobylo moskevské velkoknížectví. V roce 1569 byla dokonce uzavřena litevsko-polská unie, aby upevnila moc obou států nad Ukrajinou. Proti tomuto útlaku vzplála povstání, z nichž nejúspěšnější vedl Chmelnycký. Ten v bojích proti polským magnátům využíval záporožského kozáctva. Historie jejich vzniku se vztahuje k 16. století, kdy si kozáci u dněperských prahů postavili na ostrově Chortycja opevněný tábor, aby mohli přepadávat krymské Tatary, kteří se vraceli ze svých loupežných výprav především do Moskevské Rusi. Tábor byl opevněný dřevěnými záseky (sič) a podle nich se také nazývalo jejich ležení – Záporožská sič. Bylo natolik vojenské, že ženy do siče neměly přístup a ženatí kozáci museli žít mimo ni. Jinak byli nejorganizovanější

částí ukrajinského kozáctva, roztroušeného po městečkách jihozápadní Ukrajiny. V jejich čele stál ataman. Bratrstvo se dělilo na oddíly – kurině, což do jisté míry převzala o čtyři století později UPA.

Kozáci se nechťeli podříditi Polákům, a proto se stali ozbrojenou silou hejtmana Chmelnyckého. Současná ukrajinská historiografie oceňuje toto povstání z roku 1648 jako jeden z největších přelomů ukrajinské historie, který v novodobých evropských dějinách nemá obdoby. Proto i sám Chmelnyckyj se stal jedním z největších ukrajinských vojevůdců, národním symbolem boje za nezávislost, třebaže ji nedosáhl a zřejmě ani po ní neprahnul. Tak to například popisuje Orest Subtelnyj v knize *Ukrajina: historie*, vydané – jak už jsem jednou uvedl – v roce 1988 v Torontu. Hejtman uskutečnil rozsáhlé vnitřní reformy a v prvních bitvách Poláky porážel. Historici dodnes nechápou, proč je dál nepronásledoval, ale vrátil se zpět. Tím umožnil jejich nové útoky, jimž už sám nedokázal čelit. Rzeczpospolita byla natolik mocná, že by se proti ní Chmelnyckyj bez cizí pomoci neudržel. Pocítil to při porážce na Volyni v roce 1651. Bitva trvala dva týdny a v ní proti sobě bojovalo 150 000 Poláků a 100 000 Ukrajinců, podporovaných 50 000 Tatary. Ukrajinský hejtman hledal nejdříve podporu u tureckého sultána, ale pak se raději obrátil na Moskvu. Ruský car však dlouho váhal, než poskytl svou ochranu. Právem se obával, že Chmelnyckyj chce právě jen ruskou ochranu, nikoliv nadvládu. Nakonec to však dopadlo jinak, než si hejtman představoval. Nestal se nezávislým vládařem pod carskou záštitou, ale carovým poddaným.

Právě perejaslavská dohoda z 18. ledna 1654 potvrdila ukrajinské poddanství Rusku. Podtrhla to i tato podrobnost: Chmelnyckyj a kozáčtí staršinové zašli do místní pravoslavné církve, aby přísahali věrnost carovi. Očekávali, že z druhé strany představitel cara Alexandr Buturlin se rovněž přísahou zaváže chránit Ukrajinu, její práva a privilegia. Ten to ovšem odmítl s poukazem, že ruský car nikdy nepřisáhá poddaným.

Už hrozilo, že dohoda se neuskuteční, ale nakonec se Chmelnyckyj podvolil. Tak jako on, složilo i v dalších 117 ukrajinských městech 127 000 Ukrajinců přísahu věrnosti carovi Alexeji Michajloviči a jeho nástupcům.

Kolikrát už bylo tohoto okamžiku zneužito! Například v roce 1954 probíhaly z iniciativy KSSS nabubřelé oslavy 300. výročí spojení Ukrajiny s Ruskem, či ještě přesněji „znovusjednocení“. Sovětská propaganda tvrdila, že právě taková dohoda byla i cílem celého ukrajinského povstání. Naopak ukrajinský básník Taras Ševčenko za to Chmelnyckého kritizoval. Ukrajinský myslitel 19. století Pantelejmon Kuliš byl ještě tvrdší a dohodu označil za počátek smrti, rozkladu, anarchie a kulturního úpadku Ukrajiny. Historik Mychajlo Hruševskij, který sehrál významnou roli při vytváření počátků ukrajinské republiky z let 1917–1920, se domnívá, že hejtman neměl jasnou představu, čeho chce vlastně dosáhnout. Řídil se okamžitou situací. Mohl bych citovat řadu dalších historiků, ať ukrajinských, či ruských a polských, kteří vyslovují o tomto nesporném velikánovi ukrajinských dějin různé soudy. V současné době sedí rozkročen na koni, pravda, odlit v bronzu, na Sofijském náměstí v Kyjevě proti Sofijskému soboru a mnozí svatebčané se před ním fotografují. Těžko uhádnout, co si přitom nevěsta a ženich myslí. Kdo z nich má být nadále carem a kdo jen hejtmanem, a zda to s tím svazkem opravdu myslí na pověstných tři sta let, či si budou počínat tak, jak se nejednou přihodilo i v ukrajinské historii, viz například Mazepa.

MAZEPA ZEMI NESPASIL

Sama Ukrajina byla po válce Moskevské Rusi s Polskem rozdělena mezi obě země. Zvrátit takový stav věcí se pokusil na počátku 18. století hejtman Ivan Mazepa, který se ještě těšil jisté autonomii. Získal vzdělání, sloužil nejprve polskému králi a tak poznal západní Evropu a také se stal královským vyslancem v kozácké Ukrajině. Poté nabídl služby hejtmanovi

Pravobřeží, ale ten jej vydal hejtmanovi Levobřežní Ukrajiny. Mazepa si však získal i jeho přízeň. Nakonec nastoupil na jeho místo a setrval v něm jednadvacet let. Stal se oblíbencem a rádcem ruského cara Petra I. Když se domníval, že ani v Moskvě mu více pšenice nepokvete, pokusil se za carovými zády vyjednávat se švédským panovníkem Karlem XII., když Švédové táhli na Moskvu, ale jeho zákulisní intriky mu nevyšly. V rozhodující – poltavské – bitvě 28. června 1709 Petr I. Švédy porazil.

Toho se však už Mazepa nedožil, zemřel 11. listopadu 1708. Nepodařilo se mu podnítit protiruské povstání v zemi, která sice cara nemilovala (kyjevský gubernátor Dmitrij Golicyn hlásil carovi roku 1709: „V celém Kyjevě jsem našel jediného člověka, prefekta bratrského kláštera, který nás podporuje“), ale Mazepu nenáviděla. Ukázalo se nakonec, že víc než na blaho své země myslel na sebe. „Byl dokonale neschopen vést zápas o nezávislost Ukrajiny již proto, že sledoval především svůj osobní mocenský zájem,“ píše autoři knihy Dějiny Ruska. Ač byl bohatý, vlastnil na sto tisíc nevolníků, chtěl ještě více bohatství a moci, byl proradným a bezohledným magnátem. Proto také nevyšel jeho pokus učinit Ukrajinu znovu nezávislou, třebaže sami ukrajinští historici jej řadí mezi „nejznamenitější a nejspornější postavy ukrajinských dějin“, jak napsal například Orest Subtelnyj.

Skončila ukrajinská autonomie, v roce 1709 zanikla i Zaporožská Sič. Car zničil jejich sídla, část jich přestěhoval, část jich sama utekla pod ochranu Otomanské říše a část se přesídlila k donským kozákům, kteří oficiálně existovali až do roku 1921. Nyní se jejich potomci znovu snaží vzkřísit tradice Zaporožského kozáctva a na velkých slavnostech v Kyjevě se objevují ve svých historických uniformách a se svými prapory.

Ale odlesk slávy není sláva sama. I kozáci padli za obět ruské rozpínavosti, která byla až neuvěřitelná. Podle ruských historiků se z Moskevského státu, který se v roce 1462 rozkládal na ploše nějakých 24 000 km², stalo ruské impérium,

které v roce 1914 zaujímalu jednu šestinu povrchu zemského – 23,8 milionu km². Rozrůstalo se tedy rychlostí 80 km² za den!

Ukrajina byla dělena ještě víckrát. Ruská carevna Kateřina II. připojila roku 1783 k Rusku Krymský chanát a jižní oblasti. Ukrajina byla rozdělena na gubernie, začal se uplatňovat ruský zákon o poddanství, násilně se zavádělo pravoslavlí. Přesto se objevovaly tajné spolky, vycházely ukrajinské časopisy. V roce 1846 vznikl tajný spolek Bratrstvo sv. Cyrila a Metoděje. Od konce 50. let 19. století se šířily po ukrajinských městech vlastenecké spolky, tzv. Hromady a vznikala ukrajinská vydavatelská činnost. Roku 1876 však carská vláda zakázala vyučování ukrajinštiny a vydávání ukrajinských časopisů a knih.

Ruské samoděržaví tak po staletí ovládalo východní části. Hranicí se západní Ukrajinou byl Dněpr. Tam k polské nadvládě přibyla rakouská, která se však uplatnila až při třetím dělení Polska (1795). K Ukrajincům a jejich jazyku, kultuře, byla přece jen ohleduplnější. Nezakazovala ukrajinské školy, podporovala průmyslový rozvoj a také jisté formy demokracie. Carské samoděržaví nepřipustilo až do roku 1905 ukrajinštinu jak ve školách, tak v úřadech a veřejná správa byla zcela v rukou carských úředníků. Během první světové války bojovalo v ruské armádě 3,5 milionu Ukrajinců, v rakousko-uherské jich sloužilo 250 000.

Vzhledem k tomu, jak se obě části Ukrajiny výrazně lišily, zanechalo to na obou částech země svou pečeť až dodnes – nejen v jazykovém a náboženském rozdělení, ale také v politické kultuře. To bylo jedním z důvodů, proč po bolševické revoluci nakrátko vznikly tři nezávislé ukrajinské republiky (dvě demokratické – Ukrajinská lidová a Západoukrajinská lidová republika a východní, sovětská), a proč se východní Ukrajina ve větším rozsahu nepodílela na vytváření Organizace ukrajinských nacionalistů a její příslušníci nebojovali v řadách Ukrajinské povstalecké armády.

PRVNÍ SAMOSTATNÁ REPUBLIKA

Ukrajínští nacionalisté už po ruské únorové revoluci v roce 1917, po vyhlášení Prozatímní vlády a abdikaci cara Nikola-je II., ustavili v březnu na Ukrajině (respektive její části patřící pod carské samoděržaví) Centrální radu, složenou ze tří hlavních politických stran – socialistů-federalistů, sociálních demokratů (menševiků) a socialistů-revolucionářů. Uskutečnil se Všeukrajinský národní sjezd, sjezdy rolníků, pracujících a zvláště vojenský, který ustavil Všeukrajinskou vojenskou radu v čele se Symonem Petljurou. Ukrajinci bojující v řadách ruské armády sympatizovali s autonomními orgány a brzy jich 350 000 složilo přísahu. Rada se však dopustila osudové chyby tím, že z těchto nadšenců neutvořila vlastní armádu, zřekla se vojenské síly. Jednou z příčin byla její nezkušenost. Většinou se skládala z lidí ve věku 20 – 30 let, navíc dosti levicových, a tedy i antimilitaristických nálad. Když se o to v období od prosince do února následujícího roku pokusila, už bylo pozdě.

Ale během roku 1917 Ústřední rada v čele s historikem, publicistou a politikem Mychajlem Hruševským upevňovala své pozice. V r. 1917 vydala celkem tři tzv. Univerzály. Už v prvním z nich z 23. června vyhlásila ukrajinskou autonomii a ve druhém vypracovala statut jejích nejvyšších orgánů. V létě pak odjela ukrajinská delegace do Petrohradu nechat si jej potvrdit Prozatímní vládou, ale k jejímu předsedovi Kerenskému se ani nedostala a odjela s nepořízenou domů.

Po Říjnové revoluci převzala Ústřední rada plně moc, 20. listopadu vyhlásila Ukrajinskou lidovou republiku a podpořila pokračování války. Centrální rada se přeměnila v parlament, který 22. ledna 1918 potvrdil vyhlášení nezávislé Ukrajinské lidové republiky. Její vláda se však už 8. února musela přesunout do Žitomiru, protože Kyjev dobyla Rudá armáda. Bolševická moc totiž neuznávala buržoazně-demokratické svobody, které byly v Kyjevě vyhlášeny. Naopak bolševici ustavili v Charkově 25. listopadu Ukrajinskou

sovětskou republiku a Rudá armáda postupovala Ukrajinou až ke Kyjevu. Mimochodem, Charkov zůstal ukrajinskou metropolí až do roku 1934. To vše se stalo přesto, že sovětská vláda zaslala 17. prosince 1917 Ústřední radě nótu, v níž se mj. pravilo: „Rada lidových komisařů jednoznačně a bez jakýchkoliv omezení uznává veškerá národní práva a národní nezávislost ukrajinského národa.“ K tomu Brian Crozier v knize Vzestup a pád sovětské říše poznamenává: „Těžko bychom hledali druhý příklad tak důkladného zastření pravých úmyslů. Když totiž Ukrajinci nepoznali, že se jedná o falešné sliby, sovětská vláda doručila Radě osmačtyřicetihodinové ultimatum. V něm vyhrožovala Ukrajině válkou, pokud se ukrajinská vojska nepřipojí k ruské armádě v jejím boji proti Bílé armádě na Donu. Dalším požadavkem bylo, aby Ukrajinci převzali logistické zajištění hladových sovětských vojsk.“ Ústřední mocnosti (Německo a Rakousko-Uhersko) uznaly nezávislost Ukrajiny 1. února 1918.

Dne 25. ledna 1918 Hruševskij oznámil, že Ústřední rada přijala IV. Univerzál, jímž se vyhláší úplná nezávislost země. Rada začala hledat spojence pro osvobození Ukrajiny od bolševiků. Členové Dohody (Francie, Velká Británie a USA) odmítli, a tak zůstali Němci a Rakušané (později Poláci), s nimiž rada podepsala dohodu: za osvobození zaplatí potravinami. Stalo se to v Brest-Litevsku, kde Lev Trockij jménem bolševiků vyjednával s centrálními mocnostmi už od 22. prosince 1917. Jakmile se o tom rada doslechla, vyslala tam delegaci, která 9. února 1918 uzavřela s centrálními mocnostmi vlastní dohodu. Na jejím základě 450 000 německých a rakouských vojáků začalo z Ukrajiny vyhánět bolševiky. Stalo se tak 3. března, v den, kdy byla v Brestu podepsána bolševická dohoda s centrálními mocnostmi. Této ofenzívě nemohlo čelit 7000 sovětských vojáků, které Lenin narychlo poslal na Ukrajinu pod vedením Vladimira A. Antonova-Ovsejenka. Do Kyjeva přišli Němci, brzy se zmocnili celé Ukrajiny včetně Charkova a Krymu. Avšak brzy zjistili, že

Ústřední rada ztratila svůj vliv a nevytvořila ani administrativní aparát, aby mohla řídit zemi a plnit přijaté závazky. Zasedala sice dnem i nocí, ale většinou se věnovala jen hádkám různých politických frakcí a stát neřídila. Právě ve chvíli, kdy projednávala novou ústavu, ji Němci rozehnali.

Hledali novou pevnou oporu a našli ji v hejtmanovi Pavlovi Skoropadském. Byl to příslušník starého ukrajinského hejtmanského rodu, generál, velitel 34. armádního sboru a 1. ukrajinské armády, jeden z vůdců Ukrajinské hromady. Uplatňoval vládu tvrdé ruky s jasně pravicovým zaměřením, orientovanou na spojenectví s Německem, Rakousko-Uherskem a Tureckem, ale ve vnitřních otázkách proukrajinsky vyhraněnou. Znovu se otevřely desítky ukrajinských škol, Ukrajinská národní knihovna a další kulturní instituce, v říjnu byla založena Akademie věd v čele s Volodymyrem Vernadským. Hejtman také rozvíjel četné zahraniční styky, dosáhl příměří a dohody o hranicích prakticky se všemi sousedy včetně Ruska. Ale když v listopadu vytvořil novou vládu z představitelů ruských monarchistů a kadetů a vyhlásil svůj úmysl vrátit Ukrajinu do lůna „velké Rusi“, v podstatě podle podmínek z roku 1654, Volodymyr Vynnyčenko a Petljura zorganizovali Direktorium a podnítili proti hejtmanovi povstání.

Němci se zachovali k této události neutrálně a v prosinci Kyjev opustili. S nimi odešel i hejtman Skoropadskyj. Od té doby žil v Německu v exilu a považoval se za legitimního vládce Ukrajiny až do své smrti na jaře roku 1945. Chtěl bych podotknout, že ukrajinské vůdce v podstatě nezajímalo, jaký režim právě vládl v Německu, ať už bylo vilémovské, výmarské nebo nakonec hitlerovské. Viděli v něm přirozeného spojence proti ruské rozpínavosti a bolševické moci. Snad právě v tom je třeba hledat kořeny toho, proč se nakonec i Bandera spojoval s Němci, aby z Ukrajiny vyhnal ruské bolševiky.

Mezitím se Direktorium vrátilo do Kyjeva, ale záhy se rozdvojilo – Vynnyčenko byl orientován na Rusko a provedení

reforem, Petljura na nezávislost a teprve poté chtěl začít s reformami. Přitom se orientoval na Francouze, kteří se vylodili na jihu země a zahájili tažení směrem na Kyjev. Na metropoli však postupovali i bolševici. 22. ledna 1919 se konal sjezd pracujících, který vyhlásil spojení Ukrajinské lidové republiky se Západoukrajinskou lidovou republikou.

Její existence je spojena s osudem západoukrajinského území, které z větší části patřilo Polsku. V době pohnutých politických událostí na sklonku první světové války zde vzniklo povstání v čele s Ukrajinskou lidovou radou, která 13. listopadu 1918 vyhlásila na území se čtyřmi miliony obyvatel Západoukrajinskou lidovou republiku (ZULR). Marně však žádala ukrajinskou Ústřední radu o vojenskou pomoc v boji proti Polákům, kteří se nechtěli smířit se ztrátou tohoto území. Metropolí ZULR se stal Lvov, ale odsud se její orgány musely přesunout do Stanislavi (dnes Ivano-Frankivsk), kde za prezidenta zvolily Jevhena Petruševyče. Vláda vyhlásila a začala uskutečňovat řadu ekonomických reforem, vytvořila stotisícovou haličskou armádu a jak jsem již uvedl, v lednu 1919 se sjednotila s Ukrajinskou lidovou republikou.

Jenže bylo to spojení kočky a psa. Především se nedohodli na jednotném postupu na pařížské mírové konferenci, kam obě vlády poslaly své delegace, které však nic nezískaly, naopak tu Ukrajina byla znovu čtvrcena. Na rozdíl od ULR, která spolupracovala s Francouzi, se Západoukrajinci orientovali na Anglii, kterou zajímala karpatská nafta, a na Vatikán, který zase toužil pokatoličtit tuto oblast. Jenže Francouzi „věnovali“ Anglii africkou naftu a ta se z Ukrajiny stáhla. Vatikán si také rozmyslel svou expanzi, protože přestal věřit v možnost pokatoličtění Ukrajiny. Mimochodem, bylo jistým paradoxem, že katolický kostel věnoval Kyjevu polský komunistický předák Wladyslaw Gomulka.

Spojení obou republik na ukrajinském území bylo tedy jen formálním aktem. Jejich představitelé se také nemohli domluvit o základních otázkách ukrajinské budoucnosti, především o její

politické orientaci. Situace na frontě byla stále nepříznivější a direktorium bylo nuceno opustit Kyjev. Přestěhovalo se do Vinnyce. Francouzi na Petljuru tlačili, aby levě orientované představitele vyhnal z Ústřední rady, což také učinil. Ale nelíbilo se mu, že Francouzi chtěli ustavit na Ukrajině stoletý protektorát.

Tato doba je poznamenána největším chaosem a rozpadem vládní moci, jaký v novodobé evropské historii nemá obdoby. Na jejím území bojovalo šest armád – ukrajinská, bolševická, bílá, dohodová, polská a anarchistická, v Kyjevě se pětikrát vyměnili jeho dobyvatelé. Chaotická situace se vyznačovala nejen hádkami politiků, kteří nevládli, protesty dělníků a rolníků, kteří nepracovali, ale také četnými pogromy zejména Židů (podle různých odhadů jim padlo za oběť 30–50 000 lidí), ale rovněž Poláků a Němců. Proti vojskům Direktororia zasáhla polská armáda zformovaná ve Francii. Direktorium bylo připraveno k libovolným ústupkům, ale Dohoda mu nebyla schopna pomoci a v dubnu Francouze vyhnali ze země bolševici. Ukrajinské lidové republiky zůstalo malé území kolem Kamence-Podolského. Když v polovině června vypukl v Rusku hlad, tamní obchodníci organizovali na Ukrajinu tzv. Kristovy pochody za chlebem a rabovali, co se dalo. Armády se rozpadaly, tvořilo je pár tisíc bojovníků. Haličané sice v létě obsadili nakrátko Kyjev, ale na Děnikinovu žádost jej zase opustili. To vyvolalo nelibost Petljury, který se však marně domlouval s bělogvardějci na společném boji proti bolševikům, jednoty se nepodařilo dosáhnout. V prosinci 1919 měla ukrajinská armáda pouhých 6000 bojovníků.

Petljura se uchyluje do Polska a tam podpisuje v dubnu 1920 dohodu o pomoci. Za to Polákům věnuje západní Ukrajinu. Koncem měsíce vstupují spojená polská a petljurovská vojska do Kyjeva. Při červnové ofenzívě však bolševici zahánějí Poláky až k Varšavě. Rudí velitelé Semjon Buďonnyj a Michail Tuchačevskij se dopouštějí osudové chyby, nezaútočí na Varšavu, ale chtějí prorazit na sever, na Gdaňsk. Pol-

ský vrchní velitel maršál Józef Pilsudski využívá své tajné rezervy 20 000 vojáků a rudé poráží. Zásahu na tom měl i nový nástup bílých – generála Pjotra Wrangela – z jihu, od Krymu.

Petljura zůstává v emigraci a tam stojí v čele ukrajinského exilového státního centra. 26. května 1926 ho v Paříži zavraždil anarchista Švarcbar, podle ukrajinských historiků najatý rozvědkou NKVD, která mu k tomu dodala nezbytné prostředky. Před pařížským soudem uváděl, že to učinil jako pomstu za patnáct svých rodinných příslušníků, vyvražděných v roce 1921 při židovských pogromech na Ukrajině. Podnítil je prý Petljura výzvou, aby si lidé zabrali od židovských obchodníků vše, co oni zabrali u nich. Soud Švarcbar da osvobodil.

Ale i Petljura se nakonec dočkal uznání. Prezident Juščenko s manželkou položili k jeho mohyle na montparnasském hřbitově květiny, když v roce 2005 navštívili francouzskou metropoli. Prezident také vydal 16. května 2005 zvláštní výnos o uctění nesmrtelné památky Semjona Petljury postavením jeho památníků v Kyjevě a dalších městech a přejmenováním některých vojenských jednotek na jeho jméno. Po Petljurovi byly přejmenovány rovněž některé ulice. Stalo se to ve Lvově (bývalá ulice maršála Rybalka, osvoboditele města), dále v Rivném, Ternopolu, Mlynivu. O přejmenování jedné z kyjevských ulic rozhodla městská rada v únoru 2008. Petljurův pomník má být vztyčen na křižovatce bulváru Tarase Ševčenka a Puškinské ulice v centru města. Shodou okolností, či spíše systematickou činností sovětské rozvědky, byl v emigraci v roce 1926 zavražděn rovněž bělogvardějský generál Wrangel a další emigranti. Nejčastějším prostředkem vražd byl jed.

Vraťme se však do víru bojů na Ukrajině. V té době byl už osud Ukrajinské lidové republiky zpečetěn. V prosinci 1919 Rudá armáda opět dobyla Kyjev, bělogvardějská armáda se rozpadla. V polsko-sovětské válce sice 5. května 1920 polské

vojsko obsadilo Kyjev, kde se znovu ujala vlády Ukrajinská lidová republika, ale už 12. června Kyjev opět dobyli bolševici. Nakonec podepisují s Poláky 18. března 1921 mírovou dohodu, podle níž zůstává Polsku prakticky celá západní Ukrajina. Končí se však boje a vzniká Ukrajinská sovětská socialistická republika, která 30. prosince 1922 vstupuje do svazku SSSR. Tím se definitivně končí různé peripetie, kdy vznikala a zanikala Ukrajinská (březen 1919) a také Besarabská (květen–září 1919) a Haličská (červenec–září 1920) sovětská socialistická republika.

Pokud bychom se chtěli zmínit o zbývajících částech, které dnes patří k Ukrajině, ale tehdy nebyly její součástí, pak bychom měli uvést, že na Bukovině probíhala zuřivá rumunizace, a že Zakarpatí se tehdy připojilo k Československu na přání Rady karpatských Rusínů v USA, po Masarykově souhlasu a Wilsonově podpisu na mírové smlouvě. To podotýkám jen proto, abych podtrhl, že veškeré úsilí let z 1917–1920 o vytvoření nezávislého ukrajinského státu skončilo rozdělením země mezi čtyři sousedy a ukrajinský sen o svrchované samostatnosti byl nadlouho uspán.

Jak je zřejmé, ukrajinská nezávislost byla od samého počátku velice na vážkách. Řešila se jak na bojištích první světové války a po ní v občanské válce, tak za mezinárodním jednacím stolem. V té době probíhal totální rozpad rakousko-uherské monarchie, na jejíž troskách vznikaly nové státy. Ale o jejich podobě, především geografické, neměly konkrétní představu ani vítězné mocnosti, v jejichž rukou byl další osud Evropy.

Předpokládalo se, že hranice nových států budou vytyčeny podle národnostního klíče a kde to bude sporné, uspořádá se plebiscit. Ukázalo se, že to nebyla nejlepší idea. Za prvé národnostní uvědomění obyvatel celého regionu nebylo natolik vyhraněné, aby věděli k jaké národnosti se vlastně mají hlásit. A za druhé, hospodářské zájmy nově vznikajících států se nekryly s národnostními hranicemi. Proto takové řeše-

ní neuspokojovalo nikoho. Tak bylo na konferencích v Paříži, ve Versailles, Saint-Germain-en-Lay a v Trianonu zaseto sémě svárů, které přispěly k začátku druhé světové války.

Tvrdí to známý anglický publicista (sám se nevydává za historika, ale spíše spisovatele) Norman Davies ve své knize Bílý orel, rudá hvězda – Polsko-sovětská válka 1919–1920 a „zázrak nad Vislou“. Autor má tu výhodu, že už čerpal z částečně odtajněných materiálů, ale přece jen v sedmdesátých letech, kdy knihu psal, nebylo známo vše. Jeho druhým problémem je, že zjevně fandil Polsku, protože se mu zdálo, že muselo svádět o své hranice mnohem tvrdší boj, než kterýkoliv z dalších nástupnických států. Kde byly ty časy, kdy Polsko zabíralo značnou část Ukrajiny, Běloruska a Litvy (včetně Kyjeva a Vilniusu)? To bylo v roce 1772, jak jsme už poznamenali. Šéf polského státu Józef Pilsudski měl sice sen vrátit Polsko do těchto hranic, ale protože to bylo nereálné, chtěl alespoň vytvořit federaci společně s Litvou, Běloruskem a Ukrajinou, v níž by Poláci měli rozhodující slovo. Proti této federalistické koncepci stála inkorporační idej národního demokrata Romana Dmowského. Ten chtěl k Polsku připojit všechna území, na nichž měli Poláci početní, hospodářskou nebo kulturní převahu. Jak o první, tak druhé představě bylo však nutné se především domluvit s bolševiky, kteří už ovládali bývalou carskou říši a postupovali na západ, aby v Evropě šířili komunistické myšlenky.

Podle Daviesova výkladu Poláci s bolševiky střídavě jednali a bojovali. Koncem léta 1919 se do těchto sporů vmíchal generál Anton Děnikin v čele bělogvardějských vojsk. Bojoval sice proti bolševikům, ale ve jménu Moskvy. Děnikin chtěl, aby se Rusku vrátila území na východ od řeky Bugu. Polská jednání s bolševiky v Bialowieži a v Mikaszewiczích nevedla ke konkrétním výsledkům. Pak se stala bezpředmětná, Děnikin byl poražen a Polákům nezbyvalo nic jiného, než aby sami znovu převzali otěže boje s bolševiky. Mezitím se Pilsudski dohodl s představitelem tehdy již neexistující Ukrajinské

lidové republiky Symonem Petljurou, že se Ukrajina vzdá nároků na východní Halič, když jí Polsko pomůže zbavit se bolševiků. 25. dubna 1920 začala polská ofenzíva a bez vážnějšího odporu dobyla Kyjev.

Karta se obrátila ve chvíli, kdy bolševici přesunuli na frontu První jízdní armádu legendárního velitele Buďonného. Hnal Poláky až do Varšavy. Na další pochod však už jeho síly nestačily, armáda se vyčerpala a také vojáci toužili po míru a návratu ke svým rodinám. Polákům se podařilo přeskupit síly a po několika menších šarvátkách v rozhodující bitvě Buďonného porazit. Proto se dodnes pyšní tímto „zázrakem na Visle“. Umožnil jim nakonec podepsat pro ně výhodnou smlouvu v Rize 18. března 1921. Dlouhodobě však toto vítězství mělo pro Poláky negativní důsledky. Litevci jim nezapomněli, že se odmítli vzdát Vilnius a bolševici se pomstili tím, že si na základě sovětsko-německé smlouvy z roku 1939 vzali zpět to, co v Rize ztratili.

Na základě této smlouvy Stalina s Hitlerem z 23. srpna 1939 připadla i západní část Ukrajiny k Ukrajině sovětské a spolu s ní k SSSR (stejně jako severní Bukovina a Besarábie, tj. dnešní Moldávie) a po válce tento osud postihl také oblast zakarpatskou. Ale ani za sovětské éry nebylo splynutí úplné. Nebylo však natolik viditelné zejména kvůli rusifikaci, která postihla západní Ukrajinu včetně Kyjeva, tedy po Dněpr. Její levý břeh už rusifikován byl. Další územní změnu přineslo rozhodnutí Nikity S. Chruščova z roku 1954 připojit Krym k Ukrajině, ne však umožnit návrat krymských Tatarů, které Stalin odtud vystěhoval. Tak bylo zaseto sémě dalšího sporu Kyjeva s Moskvou, sémě, které jako býlí bují dál.

Ukrajinci a Československo

Není bez zajímavosti, že ze 70 000 Čechů, kteří se do první světové války postupně usidlovali v Rusku, se jich většina usazovala na ukrajinském území, zejména na Volyni a v okolí Kyjeva. Byli to lidé nejrůznějších povolání – od správců šlechtických statků, lékařů, inženýrů, techniků až po drobné zemědělce (mnozí němečtí kolonisté přišli už na výzvu Kateřiny II. pomoci zavádět modernější zemědělské metody, nebo i jinak pomáhat vybřednout této oblasti z její zaostalosti). Češi si většinou ponechávali rakouské státní občanství, což bylo výhodné. Ale když vzplála první světová válka, ocitli se vlastně v nepřátelské zemi a hrozilo, že jejich majetek bude zabaven. Počali tedy vytvářet české jednotky i v rámci ruské armády. Na den sv. Václava, tedy 28. září 1914 (to bylo podle starého kalendáře, podle nového se psal 11. říjen) složilo vojenskou přísahu na tisíc příslušníků České družiny před kyjevským Sofijským soborem. Tím se vytvořil základ československého vojska na Rusi, proslavené legie, které obsadily Transsibiřskou magistrálu a mnohá ruská města, aby si zajistily přes Vladivostok návrat do vlasti.

Zejména na Volyni a v Kyjevské oblasti však zůstaly početné české rodiny, vytvářely dokonce celé vesnice, zakládaly spolky, uchovávaly rodný jazyk, odolávaly různým represím. V devadesátých letech jim česká vláda nabídla, že se mohou přestěhovat do své původní vlasti a pomohla jim i materiálně vytvořit nový domov. Ale část jich zůstala a třebaže

se do značné míry asimilovala, česká krajanská sdružení tu působí dodnes.

A jak to bylo s Ukrajinci, kteří přesídlovali do zahraničí?

Část z nich, počínaje už obdobím před první světovou válkou, emigrovala za prací. Velký proud Ukrajinců směřoval do Kanady a Spojených států, kde Ukrajinci vytvářeli své diaspory, zpětně ovlivňující vývoj v zemi svého původu. Ukrajinci se rovněž nacházeli v područí sousedů – tedy Rumunska, Polska a Československa.

V Rumunsku jich počátkem dvacátých let žilo 800 000, zejména na území Bukoviny a Besarabie, kde vládl vojenský režim. Také v Polsku neměli Ukrajinci ustláno na růžích, třebaže z počátku podmínky byly přece jen příhodnější. To však trvalo jen krátce. Jednalo se o území Haliče a Volyně, což představovalo téměř třetinu polského území se šesti miliony obyvateli. Polská vláda se snažila vytvořit polský stát jako národnostně jednotný, a proto se pokoušela Ukrajince asimilovat třeba i tím, že je přesídlovala do jiných oblastí. Na území s ukrajinským obyvatelstvem probíhala polonizace a ekonomicky byly tyto země kolonizovány „v africkém stylu“, jak napsal historik I. M. Konončuk ve studii *Istoriija Ukrajiny*. Nejlepší půdu vláda předávala Polákům, takže čtyři pětiny ukrajinských rolníků nevlastnilo více než 5 hektarů. Situace se zlepšila po roce 1926, kdy se do čela vlády dostal J. Pilsudski, který usiloval o to, aby se „Veliké Polsko“ rozkládalo „od moře k moři“ (od Baltského po Černé), asi jako tomu bylo v roce 1772. K tomu potřeboval vnitřní stabilitu, a tak popustil otěže národnostního útlaku. Ukrajinci mohli vytvářet politické strany a V. Mudryj, vůdce jedné z dvanácti povolených ukrajinských stran (UNDO), se stal dokonce jedním z pěti vicemarálků polského Sejmu.

REPUBLIKA NA POLONINÁCH

Poněkud jiná situace byla v Zakarpatí, tehdy nazývaným Podkarpatskou Rusí. K Československu byla připojena v roce 1919 jak na základě pařížských mírových smluv, tak na přá-

Toto je pouze náhled elektronické knihy.
Zakoupení její plné verze je možné v
elektronickém obchodě společnosti eReading.